A MÚLT MAGYAR TUDÓSAI

SELMECZI KOVÁCS ATTILA

GYÖRFFY ISTVÁN

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

ÉLETRAJZA

1884. február 11-én született Karcagon. Ősei a Partiumból költöztek be a Nagykunságba s lettek a mezőváros iparűző gazdarétegének tagjai. Karcagon megtelepedő dédapja a gazdálkodás mellett fazekassággal foglalkozott, amit Túron tanult ki. Ezért kapta a család a korsós Györffy nevet. Nagyapja szűrszabó lett. Édesapja viszont már megkísérelte a kiemelkedést a parasztiparos sorból, de a gimnáziumot nem fejezhette be. Átvette a szűrszabó műhelyt, azonban a haldokló mester-

ség nem biztosított gondtalan megélhetést. A sorsával elégedetlen emberhez a föld is hálátlan volt, a sikertelen gazdálkodás az anyagi romlás felé sodorta a családot. István fiát még beíratta a gimnáziumba, de első botlása után kivette onnan, és az alig 14 éves fiút paraszti munkára fogta. A kisújszállási határban bérelt kis tanyán kellett megismerkednie a tanyavilág életével, nyomorúságával. Egy hosszú telet töltött el a tanulni vágyó gyerek a tanyán, ahol a kalendáriumtól a török nyelvkönyvig mindent mohón olvasott, amit édesanyja az elemózsia közé rejtve eljuttatott hozzá. Időközben szülei elváltak, édesanyja

első dolga volt fiát ismét beíratni a gimnáziumba, amelynek felsőbb osztályait a késmárki evangélikus líceumban végezte minden szülői támogatás nélkül. A szünidőkben mint szuplikáns diák szinte a fél Magyarországot bejárta a Felvidéktől Fiuméig, a Dunántúltól az erdélyi Kárpátokig. Még Bukovinában, a csángó székely falvakban és a moldvai csángó magyarok között is megfordult. A karácsonyi, húsvéti vakációkban is gyalog tette meg az utat a Magas-Tátra alján fekvő város és otthona között. Nagy gyalogolásai sokrétű ismeretekkel gazdagították a fogékony diákot. Noha elsősorban botanizált és a földrajz

iránt érdeklődött, az egyes vidékek népének élete, kultúrája is megragadta figyelmét. A néprajzhoz való vonzódásáról tanúskodik, hogy már gimnazista korában belépett a Néprajzi Társaságba, és megrendelte az Ethnographiát. 1904-ben tette le Késmárkon az érettségi vizsgát. Egyetemi tanulmányait a kolozsvári egyetemen kezdte meg természetrajz—földrajz szakon, ahol két szemesztert hallgatott. A Kolozsvárott töltött egy esztendő jelentősen hozzájárult néprajzi érdeklődésének megerősödéséhez. Az egyetemen rendszeresen látogatta Erdélyi Pál és Hermann Antal magántanárok néprajzi előadásait. Az Erdélyi Múzeum díj-

talan gyakornokaként pedig nemcsak a későbbi történeti-néprajzi munkáihoz olyannyira nélkülözhetetlen levéltári kutatás alapjait sajátította el, hanem ismeretséget kötött a múzeum történészeivel, akik ráébresztették a történeti források jelentőségére. Különösen Kelemen Lajos hatott rá, az ő ösztönzésére kezdte kutatni a karcagi, majd a túrkevei levéltárban a XVII–XVIII. századi kunsági összeírásokat. Ezek anyagát éveken át publikálta a Kelemen Lajos által szerkesztett Genealógiai Füzetekben.

1905 szeptemberétől a budapesti egyetemen folytatta tanulmányait. Amint Budapestre került,

azonnal felkereste a Néprajzi Múzeumban Bátky Zsigmondot, egykori karcagi tanárát. Bátky végigkalauzolta a múzeumi gyűjteményekben, miközben ámulattal és örömmel győződött meg volt tanítványa alapos tárgyismeretéről, néprajzi tájékozottságáról. Bátky javaslatára 1906 nyarán néprajzi gyűjtéssel bízták meg, majd 1906. szeptember 1-től kisegítő gyakornokként belépett a múzeum kötelékébe, amelytől csak harminc esztendő múlva vált meg. A természetrajz—földrajz szakos egyetemi hallgató ezáltal végleg elkötelezte magát a néprajzzal. Hogy tanulmányai és a néprajztudomány nem álltak szemben egymással, arról

számos példa mellett a hasonló szakképzettségű Bátky Zsigmond munkássága is tanúskodik.

Ezekben az években agitált a Nagykun Múzeum felállításáért szülővárosában, amely elsősorban a nemrég letűnt pusztai élet tárgyi világát volt hivatott megmenteni. Lelkes hangú újságcikkei hatására a múzeumi gyűjtemény létrejött, és első kiállítása 1912-ben megnyílt. A múzeum sorsát a későbbi időkben is figyelemmel kísérte.

1907-ben tette le a középiskolai tanári alapvizsgát, 1909-ben a szakvizsgát, majd a következő tanévben gyakorló tanár a fasori evangélikus gimnáziumban. 1911-ben

szerezte meg a természetrajz—földrajz szakos középiskolai tanári oklevelet. Még előbb, 1910 tavaszán a kolozsvári egyetemen doktori szigorlatot tett. A szigorlat fő tárgya a leíró földrajz volt, amiből Cholnokynál vizsgázott. Doktori értekezésül néprajzi tanulmányt: a *Nagykun tanya* című munkáját nyújtotta be. 1910. június 26-án avatták dicséretes eredménnyel bölcsészet-doktorrá.

Múzeumi tevékenysége 1909-től, szakvizsgájának letétele után vált intenzívebbé. Néprajzi múzeumi munkája mellett ez évtől miniszteri megbízás alapján kezelte a Keleti Kereskedelmi Akadémia Keleti Múzeumának anyagát, ami

lehetőséget nyújtott számára, hogy minden évben részt vegyen a Kereskedelmi Akadémia balkáni és törökországi tanulmányi kirándulásain. Többször is megfordult Konstantinápolyban, ahová még diákkorában Tőkés András gyermekkori jóbarátjával, későbbi sógorával együtt jutott el. A Kelet iránti érdeklődés diákkorától lankadatlanul élt benne, amit valószínűleg a kunok eredetének kérdése táplált. Időközben megtanult törökül és románul. Erdélyi, Fekete-Körös völgyi, moldvai csángó gyűjtései után 1917-től másfél évet töltött Romániában. Mint katonai szolgálatra beosztott tudományos tisztviselőnek, módjá-

ban állt Románia megszállt részeit bejárnia. 1918 őszén Teleki Pál felszólítására csatlakozott a Lenárd-féle kisázsiai expedícióhoz. Ennek célja Kisázsia északnyugati part-vidékének gazdaságföldrajzi és néprajzi tanulmányozása volt, amely egy későbbi magyar—török gazdasági kapcsolat alapjaihoz járult volna hozzá. Az angolok előretörése miatt azonban az expedíció félbeszakadt, résztvevői sok viszontagság közepette, 1919 elején jutottak haza. Kisázsiai gyűjtésének java részét településföldrajzi, építkezési és földművelési vizsgálatok tették ki, több mint félezer fényképfelvételt készített. Anyagának tetemes része azonban Kons-

tantinápolyban maradt. Csupán Észak-Bithynia néprajzi térképét és 150 fényképfelvételt tudott magával hozni. (Balkáni tapasztalatait a későbbi években számos ismeretterjesztő cikk formájában különböző folyóiratokban adta közre.)

Hazatérése után kinevezték a Néprajzi Múzeum gyűjteményeinek igazgató-őrévé. Nagy gondot fordított a muzeális anyag gyarapítására és a népművelő munka kiszélesítésére. Különösen a textil- és kerámiagyűjtemény fejlesztésére helyezett súlyt. Mindmáig ezek a leggazdagabb tárgyegyüttesei a múzeumnak. A múzeum szűkös anyagi körülményei között erejét

nem kímélve maga rendezte be az opalográfiai és litográfiai házinyomdát. Így jelentette meg a széles közönségnek szóló, ízlésformáló *Népművészeti Füzetek*et. E munkában Bátky Zsigmond, a múzeum főigazgatója személyesen is részt vett. Számos elfoglaltsága közepette mindig szakított időt arra, hogy a múzeumhoz forduló kézimunka-pedagógusokat tanácsokkal, útmutatásokkal lássa el, segítse munkájukat és ezáltal is neveljen a hagyományok megbecsülésére.

Nemcsak múzeumi, hanem tudományos munkájának is szerves kiegészítője, nélkülözhetetlen éltető eleme volt a gyűjtés. Azon

kevesek közé tartozott, aki rengeteget utazott, szeretett és tudott is gyalogolni. A nyugati részektől eltekintve szinte az egész magyar földet bejárta, a Tiszántúlt pedig személyes tapasztalatból ismerte. Különösen fontosnak tartotta a tárgygyűjtést, hiszen ő tudta a legjobban, hogy a Néprajzi Múzeum nagy gyűjteménye is csak szerény töredéke annak, ami a nép birtokában van. Ezért is igyekezett útjai során minél többet fényképezni és rajzolni. De nemcsak a tárgyak, jelenségek, hanem az emberek is érdekelték; vallotta, hogy az embereket is meg kell ismerni. A nép között sohasem hivatkozott igazi címeire, tanultságára, leg-

többször vándor fényképésznek adta ki magát. Így könnyebben megnyerte az egyszerű emberek bizalmát. Tudományos munkájának másik nagy és kimeríthetelen forrása a levéltár volt. Bámulatos szorgalommal gyűjtötte össze azt a tekintélyes történeti anyagot, amelyet legtöbb munkájában megszólaltatott. Hogy milyen mesterien értett az évszázados iratok száraz adatainak életre keltéséhez, a népi emlékezet megidézéséhez, arról legjobban az 1922-ben megjelent *Nagykunsági krónika* tanúskodik. A puszta ősi pásztoréletének csodálatosan szép magyarsággal megírt színes tablója több írónkat, köztük Móricz Zsigmondot is

megihlette. De az 1910-es Hont megyei gyűjtőútjának egyik epizódja is bekerült az irodalomba Móra Ferenc *A honti igricek* c. novellája révén.

A húszas évek végén kezdett behatóbban foglalkozni a magyar kertes településekkel, amelyek felfedezése az ő nevéhez fűződik. Később is minduntalan visszatért e problémához cikkeiben, egyetemi előadásaiban, sőt akadémiai székfoglalójában is. Hasonlóan kedves és kezdettől fogva kutatott területet jelentett számára a népviselet, amiben minden bizonnyal a családi örökség is közrejátszott. A cifraszűrről írt mintaszerű monográfiája ősei munkájának is

emléket állít, a tudományszak számára pedig alapvető jelentőségű kézikönyvet nyújtott át. A népi gazdálkodás kérdése is foglalkoztatta. Az 1928-ban megjelent *Takarás és nyomtatás az Alföldön* c. terjedelmes tanulmánya az első alapos összefoglalás a népi földművelésről. Ezek a monografikus jellegű kutatásai és feldolgozásai — Bátky Zsigmond és Viski Károly tevékenységéhez hasonlóan — mintegy előtanulmányait, alapját képezték az 1930-as évek elején megvalósított nagyszabású néprajzi szintézisnek. A Magyarság Néprajza első két kötetében, amely az anyagi kultúra egészét felöleli, Györffy István a viselet

és a gazdálkodás (gyűjtögetés, vadászat, halászat, állattartás, földművelés, teherhordás, közlekedés, jármű) nagy fejezeteit írta meg. Érdeklődésének skálája azonban jóval tágabb, alig van az anyagi kultúrának olyan területe, amelyet kisebb-nagyobb írásaiban ne érintene.

Az egyetemi oktató munkát 1926-ban kezdte meg a Közgazdaságtudományi Kar Keleti Intézetében mint megbízott előadó. Teleki Pál felkérésére heti két órában tartott előadást a Balkán és a Közel-Kelet néprajzáról. 1929-ben a Közgazdaságtudományi Kar „Magyarország és a Közel-Kelet néprajza" tárgykörből egyetemi

magántanárrá képesítette. Még ez évben Domanovszky Sándor a Bölcsészettudományi Karon szorgalmazta személyével kapcsolatban a magyar néprajzi tanszék felállítását. Domanovszky rendkívül nagyra értékelte Györffy István munkásságát, amint egy helyütt írta, „mint historikust, engem munkáiban főkép a történeti gyökerek keresése ragadott meg". Ő egyengette akadémikusságát is. Györffy Istvánt a Magyar Tudományos Akadémia 1932-ben választotta meg levelező tagjává. 1933-ban Domanovszky Sándor és Gombocz Zoltán javaslata alapján a Bölcsészettudományi Kar titkos szavazás során 31 szavazattal

egyhangúlag magántanárrá habilitálta, minden szokásos kötelezettség (magántanári colloquium és próbaelőadás) mellőzésével. Ezt az elismerést a következő évben a nyilvános rendes tanári kinevezés és a néprajzi tanszék felállítása követte. Györffy István 1934-ben tulajdonképpen csak formálisan vált meg a Néprajzi Múzeumtól, mert az egyetemi néprajzi gyakorlatait továbbra is a múzeumban tartotta meg. Erre a pedagógiai és szakmai szempontokon túl a tanszék szűkös körülményei (megfelelő helyiségek és felszerelés hiánya) is rákényszerítették. Kiszélesedő egytemi oktatómunkája mellett mind több tudo-

mányos és tudományszervező munkát vállalt magára. A harmincas évek elején ő a legaktívabb részese a néprajztudomány nagy vállalkozásának, a négykötetes *Magyarság Néprajza* megvalósításának. Kimeríthetetlen energiával vett részt a hatalmas munka szervezésében és megírásában. 1935-ben választották meg a Néprajzi Társaság alelnökének, és ugyancsak ez évtől haláláig szerkesztője az Ethnographiának. Hamarosan a külföldi elismerések is jelentkeztek. 1936-ban a helsinki Finnugor Társaság, 1938-ban pedig az Észt Irodalmi Társaság választotta tagjai sorába.

Györffy István élete utolsó éveiben néprajzi érdeklődését más területek felé is kitágította. Egyre inkább foglalkoztatta nemzete sorsa, jövendője. Nemcsak írásaiban, hanem oktató és szervező munkájában is mind nagyobb helyet kapott a nemzet sorsáért felelősséget érző és vállaló tudós tenni akarása. Az egyetemen a nemzeti, népi kultúra megismertetésének érdekében tanszékét tevékeny intézetté fejlesztette. Korábbi szorgalmazásainak eredményeként 1938 őszén megalakult a Táj- és Népkutató Központ, amelynek irányítását örömmel végezte, noha erősen lekötötte az intézmény sokrétű munkája. Széles népismeretét-

ből eredő gazdag tapasztalataival a legkülönbözőbb érdeklődésű szakembereknek tudott segíteni. Arra is szakított időt, hogy a Budapesten tanuló erdélyi egyetemi hallgatók számára a néprajzi gyűjtőmunkát ismertető tanfolyamot szervezzen. Szándékában állt a népi jogszokások gyűjtésének újbóli megindítása, a Franklin kiadóval pedig egy néprajzi könyvsorozat megjelentetése ügyében tárgyalt.

A Táj- és Népkutató Központot néhány hónap múlva, bemutatkozó kiállítása miatt, jobboldali nyomásra betiltották. Györffy azonban nem hagyta elveszni az intézményt, hanem azt — bár jóval szűkebb keretek között — át-

mentette tanszékére. Mindinkább körülvette magát azokkal a parasztfiatalokkal, akikben az új értelmiséget vélte megtalálni. Munkás és paraszt barátaival, hallgatóival tartott kapcsolata, szervező munkája szoros összhangban állt azon nézeteivel, amelyeknek *A néphagyomány és a nemzeti művelődés* című könyvében adott megfogalmazást. 1939-ben bátor cselekvő programhirdetés volt ez a kiadvány, amely a néphagyományra épülő nemzeti művelődéssel kívánt gátat emelni az egyre fenyegetőbb német expanziónak.

1939 nyarán részt vett a falukutató diákok háromhetes nyári táborában. Itt vetette fel a már

régóta dédelgetett parasztkollégium megvalósításának gondolatát. Őszre szűkebb társaságot hívott össze ennek megbeszélésére. Október 5-én délután azonban hiába várták mesterüket és vezetőjüket a diákképviselők és tanítványok. Megdöbbenéssel hallották, hogy Györffy István professzor két nappal korábban agyvérzésben meghalt.

— És vajon mivel fejezhette volna ki a parasztifjúság méltóbban tanítómestere iránti háláját, mint hogy a megvalósult népi kollégiumot róla nevezte el, amely Györffy István nevét egész nemzetével megismertette.